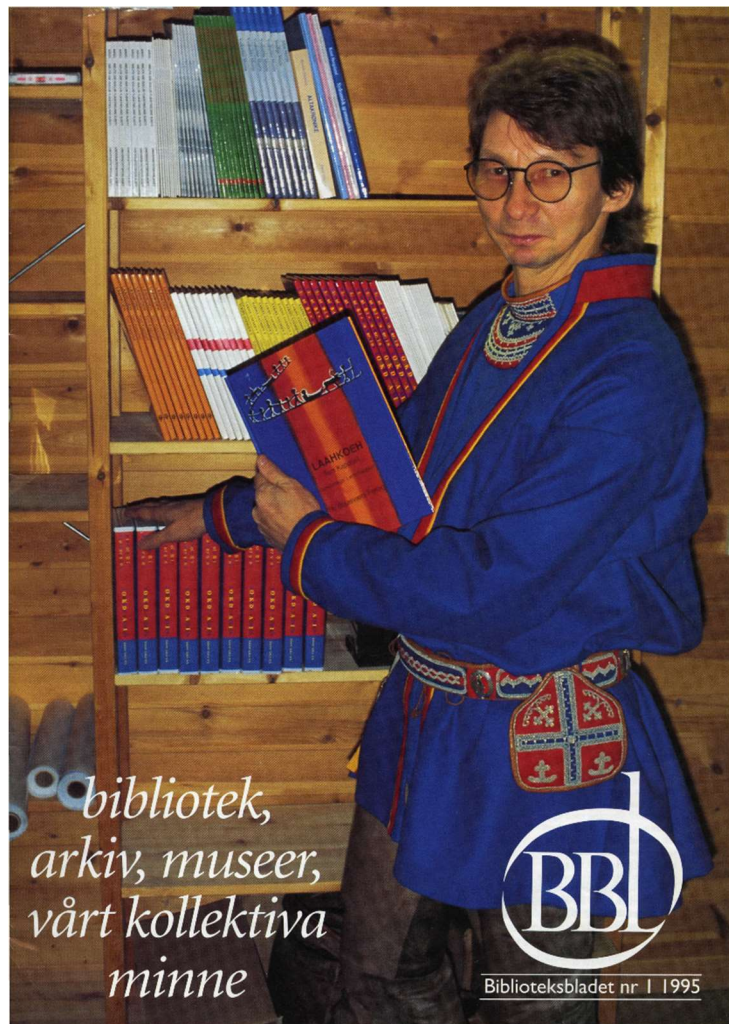

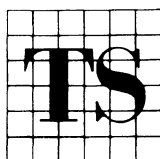
Faksimil

Donald Broady, "Biblioteken och den digitala litteraturen",
Biblioteksbladet, vol. 80, nr 1 1995, pp. 6–7

ABM - SAMHÄLLETS MINNES- INSTITUTIONER I SAMVERKAN NATIONELLA BIBLIOGRAFIER, NATIONALBIBLIOTEK & NATIONAL- BIBLIOGRAFI BIBLIOTEKEN & DEN DIGITALA LITTERATUREN FOTODIGITALISERING VID NORDISKA MUSEET FOTOSEKRETARIATET VID NORDISKA MUSEET NYA NYCKLAR TILL VÅRT ARKIVERADE KULTURARV	3 4 6 8 14 16
MUSIKEN ÅTER PÅ BIBLIOTEKEN - TACKA CD:N FÖR DET! MEET BARBIE KEISER! UTKIKEN	19 21 22
DEBATT: LÅT SKOLBIBLIOTEKEN BEFRUKTA PEDAGOGIKEN!	23
OM SVAR SOM GER NYA FRÅGOR SAMISK KULTURBUSS INVIGD KORT & GOTT SAB-NYTT RECENSIONER KURSER & KONFERENSER	24 25 26 28 30 31

Omslag: Tom Kappfjell, anställd på den nya samiska kulturbussen i Hattfjellidal. Här med sin egen bok Laahkoeh – en bok med samiska benämningar på olika former av släktskap. Foto Ruth Winther

SAB
SVERIGES ALLMÄNNA
BIBLIOTEKSFÖRENING
är en ideell förening med uppgift att främja svenskt biblioteksväsen genom att utveckla effektiva samarbetsformer mellan bibliotek, genom att vara opinionsbildande i frågor inom biblioteks- och informationsområdet samt att verka för ändamålsenlig utbildning inom biblioteksområdet.

Vill du bli medlem eller prenumerera på BBL? Skriv eller ring!

Postadress
Box 3127, 103 62 Stockholm

Besöksadress
Saltmätargatan 3 A
TEL. 08-723 00 82
FAX 08-723 00 83

Prenumeration
För medlemmar i SAB ingår BBL i medlemsavgiften, vilken för enskild medlem är 250:- (heltidsstudierande 150:-). För icke medlemmar kostar BBL 400:- inkl. moms.

Redaktör och ansvarig utgivare
YLVA MANNERHEIM
som också svarar för typografi, layout och sättning. Redaktören förbehåller sig rätten att korta och redigera insända manus. TELTID 15-17.

Redaktionssekreterare
ANNINA RABE

Redaktionskommitté
TOVE PERSSON, CHRISTINATOVOTÉ,
LENA TRENTER (rec.ansvarig)
BBL ansvarar inte för ej beställda manus. Författarna ansvarar för innehållet i sina artiklar.

Annonser
LENA SJÖLIN
KULTURINFORMATION
Kyrkogatan 19, 222 22 Lund
TEL. 046-15 82 10 FAX 046-14 13 45

Moms/annonsskatt utgår ej!

Tryck
BERLINGS i Arlöv
ISSN 0006-1867

Nr 2:95 manusstopp 20 februari
Nr 3:95 manusstopp 22 mars

att fånga ögonblicket & bevara för framtiden

3 **S**e på de två männen i EVA DAHL-
MANS artikel om Nordiska museets
fotosekretariat (s.14). Se hur de står
4 allvarliga och söndagsfina. Bakom dem
reser sig hyreskasernen. Marken täcks
6 fläckvis av en tunn snöskorpa. Karskt
bredbenta, uppladda i slips och hatt,
8 har de låtit avfotografera sig, lutade mot
ett träd, söndagen den 3 februari 1925 –
14 för nästan tre kvarts sekel sedan.

16 Eller sätt dig bland åhörarna till en
rättegång på 1620-talet – DONALD BROA-
DY skildrar (s.6) hur Stockholms stads
tänkeböcker nu blir digitalt tillgängliga
genom SGML-märkningen.

19 »För första gången existerar nu ett i det
21 internationella standardiseringsarbetet
22 förankrat förslag på hur historiskt, litte-
rärt och språkligt källmaterial kan stöpas
i sådan digital form att det blir tillgäng-
ligt och användbart inom t.ex. forskning
och undervisning.«, säger Donald.

24 Hur lider och vändas jag inte med den
25 begåvade skulptrisen Alice Nordin i hen-
26 nes hopplösa kärlek till den småsadisti-
28 ske och självbelätne kompositören Hugo
30 Alfvén, han som komponerar allra vack-
31 rast när han vet att någon kvinna gråter
för hans skull.

Och hur annorlunda ser jag inte på
Stockholms konserthus och dess ska-
pare Ivar Tengbom när jag vet hur hans
hustru, Alices syster Hjordis, också hon
skulptris, översåg med otrohet och för-
akt, för att han skulle få skaparro och
inte äventyra sin sociala status med en
skilsmässa.

Om inte författaren Per Wästberg hade
hittat systrarnas dagböcker i arkiven och

sedan låtit deras röster tala i en tryckt
text, tillgänglig för en större grupp än
arkivnyttjarna, hade jag aldrig fått denna
inblick i två kvinnoliv under det tidiga
1900-talet.

»Det är den tryckta texten som i över
500 år varit den avgörande förutsätt-
ningen för att bevara och utöka mänsk-
lighetens gemensamma kunskapsbas,
mindre högtidligt och mer generellt ut-
tryckt, för att bevara information och för
att föra den vidare. Det är biblioteken,
privata eller offentliga, som i praktiken
bevarar, organiserar och erbjuder till-
gång till detta kollektiva minne.« hävdar
GUNILLA JONSSON (s. 4). Hon fortsätter:

»Hela denna minnesbank vore stängd
och oåtkomlig för oss om vi inte hade
kataloger och bibliografier«.

Nu öppnar CD-skivor och databaser
med kataloger, bibliografier, foton, ljud
och texter oanade möjligheter till samar-
bete – som t.ex. mellan Varbergs mu-
seum och dess bibliotek där biblioteks-
besökarna online kan söka uppgifter från
museet. Ty användarna tenderar alltmer
att vilja söka allt sitt material i ett svep –
för dem är det ointressant om böckerna
kommer från biblioteket, brev från arki-
ven eller föremål från museerna, bara de
får den information de vill ha så fort som
möjligt.

Detta nummer av BBL handlar om hur
vi kan förteckna och spåra bilder, texter,
föremål och deras inbördes samband,
för att därigenom kunna studera och
tydliggöra vår historia och bevara vårt
kollektiva minne till nya generationer.

YLVA MANNERHEIM

I maj 1994 publicerades de sista delarna av ett verk som direkt eller indirekt kan komma att få betydelse för de s.k. minnesinstitutionerna, dvs. bibliotek, arkiv och museer. Det hette *Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange (TEI P3)*, redigerat av LOU BURNARD vid universitetet i Oxford och C. M. SPERBERG-MCQUEEN vid Chicagouniversitetet. TEI P3 är resultatet av drygt fem års arbete inom det internationella projektet Text Encoding Initiative (TEI), som engagerat humanister och dataloger i många länder.

Syftet var att förse forskare, redaktörer, lärare, bibliotekarier och andra med riktlinjer för hur man kan utforma, lagra och sprida all slags digital litteratur av intresse för humanister och samhällsvetare – från kritiska utgåvor av medeltida manuskript till transkriptioner av modernt talspråk, från sonetter till dagstidningstext eller vetenskapliga monografier. Detta är något nytt.

För första gången existerar nu ett i det internationella standardiseringsarbetet förankrat förslag på hur historiskt, litterärt och språkligt källmaterial kan stöpas i sådan digital form att det blir tillgängligt och användbart inom t.ex. forskning och undervisning. *Guidelines* motsvarar en lunta på drygt 1300 A4-sidor när alltsammans skrivs ut på papper. Materialet cirkulerar dock framför allt i digital form.

Var och en med tillgång till Internet kan kostnadsfritt hämta hem det från bl.a. ftp-arkivet sgml1.ex.ac.uk, i katalogen pub/tei/p3 samt underkataloger. Det är en ganska hårdsmält läsning, som förutsätter bekantskap med den internationella standarden SGML (Standard Generalized Markup Language, ISO 8879, antagen 1986). Dessutom ansluter TEIs riktlinjer i någon mån till en dotterstandard till SGML benämnd HyTime (ISO 10744, antagen 1992) som avser hypertext och multimedia jämte annan tidsberoende information.

SGML-verktygen blir dock allt fler och bättre och kommer efter hand att tillåta den tekniskt obevandrade läsaren, författaren eller redaktören att dra fördel av TEIs riktlinjer och andra tillämpningar av SGML-standarderna. Tillverkarna av de dominerande textbehandlingsprogrammen har redan lanserat stöd för SGML, låt vara av än så länge ganska primitiv art. Tanken är dock att man så småningom skall slippa bekymra sig om teknikaliteterna eller ens behöva se SGML-kodningen; till vardags skall man kunna författa, redigera eller skriva ut SGML-dokument ungefärligen så som

man arbetar med Microsoft Word eller WordPerfect.

Svenska material

Det är hög tid att pröva TEIs riktlinjer på svenska material. Vid Institutionen för numerisk analys och datalogi, KTH, finns en forskargrupp som arbetar med att

biblioteken & den digitala litteraturen

av

DONALD BROADY

*Institutionen för numerisk analys
och datalogi, KTH, Stockholm*

För första gången existerar nu ett i internationellt standardiseringsarbete förankrat förslag på hur historiskt, litterärt och språkligt källmaterial med hjälp av den internationella standarden SGML, Standard Generalized Markup Language, kan stöpas i sådan digital form att det blir tillgängligt inom t.ex. forskning och undervisning

anpassa några olika slag av litterärt och historiskt material till SGML-standarderna. Här tre exempel.

För det första pågår ett av Forskningsrådets nämnden finansierat samarbete med redaktionen för *Nationalupplagan av August Strindbergs samlade verk*. Syftet är att utveckla metoder för framställning av en SGML-anpassad digital version av Strindbergs verk, en version som skall kunna användas för ett flertal skilda ändamål: som utgångspunkt för tryckning av bokutgåvorna, för spridning på t.ex.

CD-ROM eller över Internet, för framställning av konkordanser och index, för litteraturhistorisk eller språkvetenskaplig forskning, för utgivning av Strindbergsutgåvor för synskadade (som blindskrift, tryck med stor stil, eller som talböcker med hjälp av talsyntes).

För det andra utvecklas vid KTH i samverkan med Riksantikvarieämbetets projekt *Det medeltida Sverige* en liknande metodik för publiceringen av medeltidens och 1500-talets jordaböcker.

Ett tredje exempel är projektet *Dådok* som verkar för att göra museernas, bibliotekens och arkivens historiska källmaterial, i första hand från tidigt 1600-tal, tillgängligt i digital form. I *Dådok*-projektet medverkar f.n. Armémuseum, Historiska museet, Kommittén för Stockholmsforskning, Krigsarkivet, KTH, Kungl. biblioteket, Kungl. husgerådskammaren, Livrustkammaren/Skokloster, Nationalmuseum, Nordiska museet, Riksantikvarieämbetet, Statens sjöhistoriska museum, Riksarkivet, Stockholms stadsarkiv med Stockholms historiska databas, Stockholms Stadsmuseum, Svenska språknämnden samt Vasamuseet.

Vid KTH pågår inom *Dådoks* ram SGML-märkning av Stockholms stads tänkeböcker från 1620-talet, dvs. de rätttegångsprotokoll som är en unik källa till kunskap om den tidens vardagsliv.

SGML, ett latin för vår tid

Som framgått hör det till SGML-standardens fördelar att ett och samma originaldokument kan användas för vitt skilda syften. Med en något haltande liknelse är SGML ett slags nutida motsvarighet till vad latinet en gång var.

SGML är ett språk som tillåter att litteraturen sprids tvärs över gränserna mellan användningsområden, tillämpningsprogram, operativsystem, datorfabrikat och nationella teckenuppsättningar. Därmed finns också en garanti för att SGML-anpassade material överlever de datorprogram vari de skapats.

SGML är närmare bestämt ett språk med vars hjälp man beskriver litteratur. Att anpassa en text till SGML-standarderna innebär att man kapslar in textens byggstenar med hjälp av s.k. märkord. Enligt TEIs riktlinjer kan ett personnamn kapslas in på följande sätt:

```
... förre e.o. notarien och numera  
litteratören <forename>Arvid</  
forename><surname>Falk</  
surname></persName> ...
```

Så brukar en SGML-märkt text se ut. Märkord omgivna av spetsiga parente-

ser stoppas in här och var, som katrinplommon i en fläskkarré, för att peka ut de byggstenar eller element varav texten är uppbyggd. Snedstreck anger den gräns där ett element slutar. Element kan vara instoppade i varandra, som när elementet förnamn och elementet efternamn båda förekommer inuti elementet personnamn.

På liknande sätt är ett citat ett element som kan ingå i ett stycke, vilket i sin tur tillsammans med ytterligare ett antal stycken och kanske fotnoter, tabeller och illustrationer samt en rubrik utgör en uppsättning element som kan finnas inuti det överordnade elementet kapitel. Den som genomför SGML-märkningen analyserar textens arkitektur, dvs. elementens relationer till varandra, och förser sedan elementen med lämpliga märkord och tillfogar attribut.

TEIs riktlinjer tillåter att elementet personnamn förses med attribut i stil med »romanfigur i Strindbergs Röda Rummet«. Textkritiska utgåvor kan späckas med kommentarer rörande lakuner, versioner, tolkningsalternativ, attribuerings- och dateringsproblem etc. TEIs riktlinjer består av förslag till en rik uppsättning märkord och attribut som humanister kan behöva, jämte detaljerade analyser av hur dessa kan användas och hur de förhåller sig till varandra.

Av intresse för biblioteken är TEIs bemödanden att anpassa de bibliografiska märkord som kapslar in titel, utgivningsort, standardnummer etc till viktiga internationella standarder (ISBD, AACR2) i syfte att underlätta automatisk katalogisering av den digitala litteraturen.

Biblioteken naturliga stationer i den digitala litteraturens kretslopp

Hittills har SGML varit en angelägenhet för främst militära organisationer, storföretag, myndigheter och andra som världen över haft behov av att lagra och sprida sin dokumentation i internationellt accepterat standardiserat och flyttbart skick och som haft råd att investera i dyra dokumenthanterings-system. Men för varje år blir SGML-verktygen allt mer överkomliga och lätta att använda. När nu TEIs riktlinjer föreligger kan även humanistiska forsknings- och undervisningsmiljöer, bibliotek, arkiv och museer pröva de nya möjligheter som öppnas. Särskilt biblioteken borde vara naturliga knutpunkter i den digitala litteraturens kretslopp, men det finns tvärtom en risk för att biblioteksvärlden hamnar i bakvatten när förlag, forskargrupper, redaktioner, föreningar, företag och myndigheter pumpar ut material på kompaktskivor eller via internet-arkiv som läsarna har direkt tillgång till.

Information skall användas – inte bara sökas

Mitt intryck är att man i biblioteksvärlden varit alltför inriktad på informationssökning och försummat problemen kring användningen av den hemförda informationen. Allt fler läsare kommer att behöva använda och återanvända den i sitt eget arbete, kanske bygga upp egna informationsbanker eller utbyta material med medarbetare. Hittills har detta varit krångligt. Somligt material som man hemför har varit alltför ostrukturerat. Det har antingen bestått av rena textfiler – där de strukturella byggstenarna såsom författarnamn, rubriknivåer, fotnoter etc. inte går att särskilja – eller också har det bestått av filer som återger det typografiska utseendet snarare än den innehållsliga strukturen. Annat material har visserligen varit mer strukturerat men i gengäld bundet till en viss databas-hanterare, ett visst söksystem, ett visst operativsystem, ett visst

datorfabrikat. Så länge man nöjer sig med att leta efter enstaka sakupplysningar, skriva ut något på skrivaren eller titta på färdigfabricerade bildspel utgör detta slags protektionism inget större hinder. Men människor som vill använda materialet i sitt eget arbete, t.ex. lärare som skapar skraddarsydda läromedel, en förening som bygger upp en egen dokumentation eller en redaktion som förbereder en publikation, måste ägna stor möda åt att klä av materialet den kostym i vilken det levererats och förse det med en mer ändamålsenlig mundering.

Värre än de tekniska problemen är lagstiftningens och avtalspraxisens eftersläpning på upphovsrättens område. Här fungerar inga vanliga marknadsmekanismer: hur mycket pengar jag än är beredd att betala, är det oftast omöjligt att köpa litteratur i flyttbart digitalt format att införlivas med mitt eget digitala »handbibliotek«. Det går att förstå den ekonomiska logiken bakom detta slags protektionism: dator- och programfabrikanterna vill helst inte att kundernas material flyttas till andra leverantörers system, och förlagen törs inte ge läsarna tillgång till den strukturerade digitala originaltext som faktiskt ofta finns på förlaget där den används som underlag för publiceringen på papper eller på kompaktskiva.

Biblioteken skulle kunna utgöra en motkraft. Biblioteken kunde bidra till att realisera en tanke som varit vägledande för projektet Text Encoding Initiative, nämligen att göra välredigerad digital litteratur tillgänglig i sådant skick att den utan att strukturen går förlorad låter sig flyttas över gränserna mellan tillämpningsprogram, operativsystem, datorfabrikat och nationalspråk.

Artikeln bygger på Donald Broadys anförande på mässan Bok- och Bibliotek i Göteborg i oktober 1994.

Bidrag från BIBSAM

Projektbidrag

En av BIBSAM:s uppgifter är att lämna bidrag till projekt inom forskningsbiblioteksområdet. Projekten bör ha allmänt värde och inte enbart vara av intresse för den institution där arbetet utförs.

Närmaste ansökningstillfällen är *15 mars 1995* och *15 september 1995*.

Resebidrag

BIBSAM fördelar även resebidrag. Dessa är främst avsedda för anställda vid svenska forskningsbibliotek som deltar som svenska representanter vid internationella konferenser. Resebidrag kan också sökas för studieresor.

Ansökningar för resebidrag kan inlämnas löpande.

Ansökningsblanketter för projekt- och resebidrag kan beställas från och insändas till BIBSAM,

 Kungl. biblioteket, Box 5039, 102 41 Stockholm.
Tel. 08-463 40 00, fax 08-463 42 74.

AVSKRIFT

Textversion av Donald Broady, "Biblioteken och den digitala litteraturen",
Biblioteksbladet, nr 1 1995, pp. 6–7.

biblioteken & den digitala litteraturen

av DONALD BROADY

Institutionen för numerisk analys och datalogi, KTH, Stockholm

För första gången existerar nu ett i internationellt standardiseringsarbete förankrat förslag på hur historiskt, litterärt och språkligt källmaterial med hjälp av den internationella standarden SGML, Standard Generalized Markup Language, kan stöpas i sådan digital form att det blir tillgängligt inom t.ex. forskning och undervisning

I maj 1994 publicerades de sista delarna av ett verk som direkt eller indirekt kan komma att få betydelse för de s.k. minnesinstitutionerna, dvs. bibliotek, arkiv och museer. Det hette *Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange* (TEI P3), redigerat av Lou BURNARD vid universitetet i Oxford och C. M. SPERBERG-MCQUEEN vid Chicagouniversitetet. TEI P3 är resultatet av drygt fem års arbete inom det internationella projektet Text Encoding Initiative (TEI), som engagerat humanister och dataloger i många länder.

Syftet var att förse forskare, redaktörer, lärare, bibliotekarier och andra med riktlinjer för hur man kan utforma, lagra och sprida all slags digitallitteratur av intresse för humanister och samhällsvetare – från kritiska utgåvor av medeltida manuskript till transkriptioner av modernt talspråk, från sonetter till dagstidningstext eller vetenskapliga monografier. Detta är något nytt.

För första gången existerar nu ett i det internationella standardiseringsarbetet förankrat förslag på hur historiskt, litterärt och språkligt källmaterial kan stöpas i sådan digital form att det blir tillgängligt och användbart inom t. ex. forskning och undervisning. *Guidelines* motsvarar en lunta på drygt 1300 A4-sidor när alltsammans skrivs ut på papper. Materialet cirkulerar dock framför allt i digital form.

Var och en med tillgång till Internet kan kostnadsfritt hämta hem det från bl. a. ftp-arkivet sgml1.ex.ac.uk, i katalogen pub/tei/p3 samt underkataloger. Det är en ganska hårdsmält läsning, som förutsätter bekantskap med den internationella standarden SGML (Standard Generalized Markup Language, ISO 8879, antagen 1986). Dessutom ansluter TEIs riktlinjer i någon mån till en dotterstandard till SGML benämnd HyTime (ISO 10744, antagen 1992) som avser hypertext och multimedia jämte annan tidsberoende information.

SGML-verktygen blir dock allt fler och bättre och kommer efter hand att tillåta den tekniskt obehövande läsaren, författaren eller redaktören att dra fördel av TEIs riktlinjer och andra tillämpningar av SGML-standarden. Tillverkarna av de dominerande textbehandlingsprogrammen har redan lanserat stöd för SGML, låt vara av än så länge ganska primitiv art. Tanken är dock att man så småningom skall slippa bekymra sig om teknikaliteterna eller ens behöva se SGML-kodningen; till vardags skall man kunna författa, redigera eller skriva ut SGML-dokument ungefärligen så som man arbetar med Microsoft Word eller WordPerfect.

Svenska material

Det är hög tid att pröva TEIs riktlinjer på svenska material. Vid Institutionen för numerisk analys och datalogi, KTH, finns en forskargrupp som arbetar med att anpassa några olika slag av litterärt och historiskt material till SGML-standarden. Här tre exempel.

För det första pågår ett av Forskningsrådsnämnden finansierat samarbete med redaktionen för *Nationalupplagan av August Strindbergs samlade verk*. Syftet är att utveckla metoder för framställning av en SGML-anpassad digital version av Strindbergs verk, en version som skall kunna användas för ett flertal skilda ändamål: som utgångspunkt för tryckning av bokutgåvorna, för spridning på t. ex. CD-ROM eller över Internet, för framställning av konkordanser och index, för litteraturhistorisk eller språkvetenskaplig forskning, för utgivning av Strindbergsutgåvor för synskadade (som blindskrift, tryck med stor stil, eller som talböcker med hjälp av talsyntes).

För det andra utvecklas vid KTH i samverkan med Riksantikvarieämbetets projekt *Det medeltida Sverige* en liknande metodik för publiceringen av medeltidens och 1500-talets jordaböcker.

Ett tredje exempel är projektet *Dådok* som verkar för att göra museernas, bibliotekens och arkivens historiska källmaterial, i första hand från tidigt 1600-tal, tillgängligt i digital form. I Dådokprojektet medverkar f. n. Armémuseum, Historiska museet, Kommittén för Stockholmsforskning, Krigsarkivet, KTH, Kungl. biblioteket, Kungl. husgerådskammaren, Livrustkammaren/Skokloster, Nationalmuseum, Nordiska museet, Riksantikvarieämbetet, Statens sjöhistoriska museum, Riksarkivet, Stockholms stadsarkiv med Stockholms historiska databas, Stockholms stadsmuseum, Svenska språknämnden samt Vasamuseet.

Vid KTH pågår inom Dådoks ram SGML-märkning av Stockholms stads tänkeböcker från 1620-talet, dvs. de rättegångsprotokoll som är en unik källa till kunskap om den tidens vardagsliv.

SGML, ett latin för vår tid

Som framgått hör det till SGML-standarden fördelar att ett och samma originaldokument kan användas för vitt skilda syften. Med en något haltande liknelse är SGML ett slags nutida motsvarighet till vad latinet en gång var.

SGML är ett språk som tillåter att litteraturen sprids tvärs över gränserna mellan användningsområden, tillämpningsprogram, operativsystem, datorfabrikat och nationella teckenuppsättningar. Därmed finns också en garanti för att SGML-anpassade material överlever de datorprogram vari de skapats.

SGML är närmare bestämt ett språk med vars hjälp man beskriver litteratur. Att anpassa en text till SGML-standarden innebär att man kapslar in textens byggstenar med hjälp av s.k. märkord. Enligt TEIs riktlinjer kan ett personnamn kapslas in på följande sätt:

```
... förre e.o. notarien och numera
litteratören <forename>Arvid</
forename><surname> Falk</
surname></persName> ...
```

Så brukar en SGML-märkt text se ut. Märkord omgivna av spetsiga parenteser stoppas in här och var, som katrinplommon i en fläskkarré, för att peka ut de byggstenar eller element varav texten är uppbyggd. Snedstreck anger den gräns där ett element slutar. Element kan vara instoppade i varandra, som när elementet förnamn och elementet efternamn båda förekommer inuti elementet personnamn.

På liknande sätt är ett citat ett element som kan ingå i ett stycke, vilket i sin tur tillsammans med ytterligare ett antal stycken och kanske fotnoter, tabeller och illustrationer samt en rubrik utgör en uppsättning element som kan finnas inuti det överordnade elementet kapitel. Den som genomför SGML-märkningen analyserar textens arkitektur, dvs. elementens relationer till varandra, och förser sedan elementen med lämpliga märkord och tillfogar attribut. TEIs riktlinjer tillåter att elementet personnamn förses med attribut i stil med »romanfigur i Strindbergs Röda Rummet«. Textkritiska utgåvor kan späckas med kommentarer rörande lakuner, versioner, tolkningsalternativ, attribuerings- och dateringsproblem etc.

TEIs riktlinjer består av förslag till en rik uppsättning märkord och attribut som humanister kan behöva, jämte detaljerade analyser av hur dessa kan användas och hur de förhåller sig till varandra.

Av intresse för biblioteken är TEIs bemödanden att anpassa de bibliografiska märkord som kapslar in titel, utgivningsort, standardnummer etc till viktiga internationella standarder (ISBD, AACR₂) i syfte att underlätta automatisk katalogisering av den digitala litteraturen.

Biblioteken naturliga stationer i den digitala litteraturens kretslopp

Hittills har SGML varit en angelägenhet för främst militära organisationer, storföretag, myndigheter och andra som världen över haft behov av att lagra och sprida sin dokumentation i internationellt accepterat standardiserat och flyttbart skick och som haft råd att investera i dyra dokumenthanteringssystem. Men för varje år blir SGML-verktygen allt mer överkomliga och lätta att använda. När nu TEIs riktlinjer föreligger kan även humanistiska forsknings- och undervisningsmiljöer, bibliotek, arkiv och museer pröva de nya möjligheter som öppnas. Särskilt biblioteken borde vara naturliga knutpunkter i den digitala litteraturens kretslopp, men det finns tvärtom en risk för att biblioteksvärlden hamnar i bakvatten när förlag, forskargrupper, redaktioner, föreningar, företag och myndigheter pumpar ut material på kompaktskivor eller via internetarkiv som läsarna har direkt tillgång till.

Information skall användas – inte bara sökas

Mitt intryck är att man i biblioteksvärlden varit alltför inriktad på informationssökning och försummat problemen kring användningen av den hemförda informationen. Allt fler läsare kommer att behöva använda och återanvända den i sitt eget arbete, kanske bygga upp egna informationsbanker eller utbyta material med medarbetare. Hittills har detta varit krångligt. Somligt material som man hemför har varit alltför ostrukturerat. Det har antingen bestått av rena textfiler – där de strukturella byggstenarna såsom författarnamn, rubriknivåer, fotnoter etc. inte går att särskilja – eller också har det bestått av filer som återger det typografiska utseendet snarare än den innehållsrika strukturen. Annat material har visserligen varit mer strukturerat men i gengäld bundet till en viss databashanterare, ett visst söksystem, ett visst operativsystem, ett visst datorfabrikat. Så länge man nöjer sig med att leta efter enstaka sakupplysningar, skriva ut något på skrivaren eller titta på färdigfabricerade bildspel utgör detta slags protektionism inget större hinder. Men människor som vill använda materialet i sitt eget arbete, t.ex. lärare som skapar skraddarsydda läromedel, en förening som bygger upp en egen dokumentation eller en redaktion som förbereder en publikation, måste ägna stor möda åt att klä av materialet den kostym i vilken det levererats och förse det med en mer ändamålsenlig mundering.

Värre än de tekniska problemen är lagstiftningens och avtalspraxisens eftersläpning på upphovsrättens område. Här fungerar inga vanliga marknadsmekanismer: hur mycket pengar jag än är beredd att betala, är det oftast omöjligt att köpa litteratur i flyttbart digitalt format att införlivas med mitt eget digitala »handbibliotek«. Det går att förstå den ekonomiska logiken bakom detta slags protektionism: dator- och programfabrikanterna vill helst inte att kundernas material flyttas till andra leverantörers system, och förlagen törs inte ge läsarna tillgång till den strukturerade digitala originaltext som faktiskt ofta finns på förlaget där den används som underlag för publiceringen på papper eller på kompaktskiva.

Biblioteken skulle kunna utgöra en motkraft. Biblioteken kunde bidra till att realisera en tanke som varit vägledande för projektet Text Encoding Initiative, nämligen att göra välredigerad digital litteratur tillgänglig i sådant skick att den utan att strukturen går förlorad låter sig flyttas över gränserna mellan tillämpningsprogram, operativsystem, datorfabrikat och nationalspråk.

*Artikeln bygger på Donald Broadys anförande på mässan
Bok- och Bibliotek i Göteborg i oktober 1994.*